

O'ZBEKISTONDA SOLIQ MADANIYATI: UNING HOLATI HAMDA DARAJASINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Begmurotov Dilshod Alimdjanovich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17432046>

Soliq madaniyati har bir davlatning iqtisodiy barqarorligi, byudjet barqarorligi hamda ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, iqtisodiy islohotlar va modernizatsiya jarayonlari jadallashayotgan bir sharoitda, soliqqa oid yondashuvlar, fuqarolarning ijtimoiy mas'uliyati, huquqiy ong darajasi va davlatga bo'lgan ishonchi bevosita soliq madaniyati bilan bog'liqdir. O'zbekistonda so'nggi yillarda soliq tizimini raqamlashtirish, ochiqlikni ta'minlash, soliqqa tortish tartiblarini soddalashtirish kabi islohotlar amalga oshirilib, aholi va tadbirkorlik subyektlarining soliqqa nisbatan munosabati bosqichma-bosqich o'zgarib bormoqda.

Soliq madaniyati deganda fuqarolarning soliq to'lashni nafaqat yuridik majburiyat sifatida, balki ijtimoiy burch va jamiyat taraqqiyoti uchun zarur vosita sifatida qabul qilishi tushuniladi. Bu madaniyat davlat va fuqarolar o'rtasida ishonch asosida shakllanadi. Soliq madaniyatining kuchli bo'lishi — fuqarolarning soliq qonunlariga rioya qilishi, o'z majburiyatlarini ixtiyoriy bajara olishi va soliqlarning davlat tomonidan adolatli va shaffof sarflanishiga ishonish darajasi bilan belgilanadi.

O'zbekistonda soliq madaniyatining hozirgi holati tahlil qilinadigan bo'lsa, u muayyan ijobiy o'zgarishlarga qaramay, hali to'liq shakllangan deb bo'lmaydi. Aholi orasida soliq to'lashni chetlab o'tishga intilish, qonunlarga nisbatan befarqlik, soliqlarning sarflanishiga nisbatan shubha, fiskal savodxonlik darajasining pastligi kabi muammolar hali ham mavjud. Bu esa soliq madaniyatining darajasini pasaytiruvchi asosiy omillar hisoblanadi. Bunday holatlarda soliq idoralari faqat nazorat emas, balki ta'limiy va axborot-targ'ibot faoliyatini ham kuchaytirishi lozim bo'ladi.

O'tkazilgan so'rovnoma va tahlillarga ko'ra, O'zbekistonda soliq madaniyatiga eng ko'p ta'sir etuvchi omillar – aholining soliq qonunchiligidan xabardorligi, fiskal savodxonlik darajasi, davlatga bo'lgan ishonch, ijtimoiy adolatga bo'lgan talab va soliq to'lashga bo'lgan shaxsiy munosabat kabi jihatlardir. Soliq qonunchiligidan xabardorlik fuqarolarga o'z huquq va majburiyatlarini bilish imkonini beradi. Shu bois, bu borada jamoatchilik orasida tushuntirish ishlarini olib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Aholi soliq qonunlarini bilmasa, to'g'ri soliqlarni to'lamasligi, hatto bilmasdan qonunbuzarlik sodir etishi mumkin. Bu esa nafaqat soliq tushumlariga, balki fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchiga ham putur yetkazadi.

Fiskal savodxonlik ham soliq madaniyati bilan chambarchas bog'liqdir. Fuqaro soliqning mohiyatini, uning davlat byudjetidagi o'rnini, soliqlarning taqsimlanishi va sarflanishi mexanizmini tushunib yetsa, bu uni soliqqa ijobiy munosabatda bo'lishga undaydi. Ayniqsa, yosh avlod orasida fiskal bilimlarni shakllantirish — maktabdan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan bosqichda soliq bo'yicha elementar tushunchalarni berish soliq madaniyatining mustahkam poydevorini yaratadi.

Davlatga bo'lgan ishonch soliq madaniyati uchun tayanch ustunlardan biridir. Agar aholi to'layotgan soliqlarning qanday sarflanayotganini bilsa, mablag'lar ochiq va adolatli taqsimlanayotganiga amin bo'lsa, u holda soliq to'lashga nisbatan ichki ixtiyoriylik darajasi

ortadi. Aksincha holatda, ishonchsizlik, befarqlik va noqonuniy yo'llarni izlash kuchayadi. Shu sababli, soliq tizimida ochiqlik va shaffoflik darajasini oshirish, byudjet tushumlari va xarajatlari bo'yicha jamoatchilik nazoratini kuchaytirish zarur.

Shuningdek, soliqdan bo'yin tovlash holatlari O'zbekistonda hanuzgacha dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Bu holat huquqiy ongning yetarli darajada emasligi, nazorat mexanizmlarining sustligi yoki soliq yukining og'irligi kabi sabablar bilan bog'liq. Bunday holatlarning oldini olish uchun jazo muqarrarligini kuchaytirish bilan bir qatorda, soliq to'lovchilarni rag'batlantirish, ya'ni ularga soliq imtiyozlari, afzalliklar va axborot xizmatlari orqali qulayliklar yaratish ham muhim omillardandir. Soliq xizmatlarining "mijozga yo'naltirilgan" tamoyiliga o'tishi va qulay xizmat ko'rsatish muhitini yaratish — soliq to'lovchilarning ongli va mas'uliyatli yurish-turishini rag'batlantiradi.

Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish soliq madaniyatini oshirishda alohida o'rin egallaydi. Soliq tizimining raqamlashtirilishi, elektron deklaratsiyalar, avtomatik hisoblash tizimlari, mobil ilovalar orqali soliq to'lovchilarning xatti-harakatlari soddalashtirilib, insoniy omillarni kamaytiradi. Bu esa korrupsiyaviy xavflarni kamaytirish, ishonchni oshirish va byurokratik to'siqlarni yo'qotish orqali fuqarolarning tizimga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi. Ayniqsa, ixtiyoriy to'lovlar ulushini oshirish uchun elektron tizimlarning foydalanuvchiga qulay va sodda bo'lishi muhim.

Mahalliy darajadagi soliq madaniyatini rivojlantirish tashabbuslari ham e'tibordan chetda qolmasligi lozim. Hududiy soliq boshqarmalari, mahalla qo'mitalari, ta'lim muassasalari va fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligida aholining soliqqa nisbatan ongini yuksaltirish bo'yicha dasturlar ishlab chiqilishi va amaliyotga joriy etilishi lozim. Ayniqsa, aholining faolligini oshirish, soliq to'lovchi va soliq organi o'rtasidagi ishonchli aloqani shakllantirishda mahalliy tashabbuslar samarali bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda soliq madaniyatini yuksaltirish uchun mavjud imkoniyatlar keng. Eng asosiysi, aholining soliqqa bo'lgan ongli munosabatini shakllantirish, fiskal savodxonlikni oshirish, davlat va fuqarolar o'rtasida ishonchli aloqani mustahkamlash, shuningdek, soliq tizimini raqamlashtirish orqali ixtiyoriy to'lov muhitini yaratish zarur. Soliq madaniyati yuksalgan jamiyatda nafaqat byudjet barqarorligi ta'minlanadi, balki ijtimoiy adolat va davlatning iqtisodiy suvereniteti mustahkamlanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "Soliq kodeksi". – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6098-son Farmoni. "Soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida". – 2020-yil 30-dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi rasmiy sayti – www.soliq.uz
4. O'zbekiston Respublikasi "Iqtisodiy islohotlar va moliyaviy barqarorlik strategiyasi (2022–2026 yy.)".
5. Jahon banki: "Tax Compliance and Tax Culture in Developing Countries". – World Bank Report, 2021.
6. UNDP. "Improving Tax Culture and Voluntary Compliance in Central Asia". – 2020.
7. Moliya vazirligi: "Davlat byudjeti va soliq tushumlari bo'yicha yillik hisobotlar". – www.mf.uz
8. Abdurahmonov Q.X. Soliq tizimi va soliq siyosati. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.

9. Rasulov B.M. Soliq tushunchalari va fiskal siyosat asoslari. – Toshkent: Ilm Ziya, 2020.
10. Qudratov M.X. Soliq madaniyatini shakllantirishning dolzarb masalalari. – “Iqtisodiyot va ta’lim” jurnali, 2022, №2.
11. OECD (2021). "Building Tax Culture, Compliance and Citizenship".
12. Karimov A. “Soliq madaniyati va fuqarolik mas’uliyati”. – Davlat soliq qo‘mitasi nashri, 2019.
13. Soliq madaniyatiga doir so‘rovnoma natijalari – O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi, 2023.